สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลกับ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

บทคัดย่อ

ปราน จินตะเวช [1]

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและแนวการวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย (พ.ศ. 2411-2475) ของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล โดยมีเป้าหมายหลักคือการทบทวนงานเขียน การถอดบันทึกเสียงจากงานสัมนาและการบรรยายสอน หรือ บันทึกเสียงแนวคิดและการวิเคราะห์ ของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่เกี่ยวข้องกับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย ผู้เขียนพบว่างานส่วนใหญ่ของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุลนั้นไม่ได้เป็นการศึกษาลักษณะของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยตรง แต่เป็นความพยายามทำความเข้าใจลักษณะบางประการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ส่งผลต่อภาวะทางการเมืองและสถานะของสถาบันกษัตริย์ในช่วง พ.ศ. 2549-2559 ในที่นี้ผู้เขียนพบว่า มีอยู่ 3 ประเด็นด้วยกันคือ 1. extra economic coercion หรือ การกดขี่ด้วยเหตุผลที่นอกเหนือจากเรื่องเศรษฐกิจ ในแบบของกลุ่ม Political Marxist 2. การตั้งคำถามต่อบทบาทของชนชั้นกลางที่ไม่ได้มีบทบาทนำในการเรียกร้องการเปลี่ยนทางการเมือง ทั้งในลักษณะของกลุ่ม Marxist และกลุ่มทฤษฎี Modernization แต่กลับเป็นกลุ่มคนที่สนับสนุนให้ธำรงรักษาภาวะทางการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย 3. กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ ที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญไทยและอำนาจของฝ่ายรัฐสภาก็มิสามารถเปลี่ยนแปลงได้

คำสำคัญ: รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยกับการเมืองไทยยุค พ.ศ. 2549-2559, extra economic coercion, บทบาทของชนชั้นกลางไทยในการเรียกร้องประชาธิปไตย, กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์

Received: 9 October 2023 Revised: 30 November 2023 Accepted: 14 December 2023

[1] ดร., สำนักการระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200, อีเมล: pran.jin@cmu.ac.th

Somsak Jeamteerasakul and Thai Absolutist State

Pran Jintrawet [2]

Abstract

This article aims to study Somsak Jeamteetasakul's concepts and analytical frameworks on Thai absolutist state (1868-1932). In doing so, this article mainly reviews Somsak's writings, recorded seminar and lecture, and recorded of his comments on Thai absolutist state in different occasions. The author finds out that even though most of Somsak's works might not directly relate or deliberate on characters of Thai absolutist state per se. But his studies reveal attempts to comprehend some specific absolutist characters that remain relevant to the current Thai politics and the status of the monarchy especially during 2006-2016. Regarding the relevant characters, the author will point out 3 aspects 1. Extra economic coercion along the line of the so-called Political Marxist 2. Somsak's relentless attempts to question and understand why Thai middle class fail to have leading roles in the calls for democracy along the arguments of Marxist and Modernization theory. Instead they have been prominent in buttressing the "undemocratic" character in Thai political landscape. 3. The Palace Law on Succession, which has become the integral part of Thai constitutions and the prerogative that Thai parliament could not amend or alter.

Keywords: Thai Absolutist State (1868-1932) and Thai Politics During 2006-2016, extra economic coercion, Roles of Thai middle class in the calls for democracy, Palace Law on Succession.

Received: 9 October 2023 Revised: 30 November 2023 Accepted: 14 December 2023

[2] PH.D., School of International Affairs, Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University 239, Huay Kaew Road, Muang District, Chiang Mai Thailand, 50200, E-mail: pran.jin@cmu.ac.th

บทนำ

หลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลถือได้ว่าเป็นหนึ่งในนักวิชาการที่เป็นที่รู้จัก ทั้งในวงการวิชาการและในหมู่สาธารณชนทั่วไป โดยมียอดผู้ติดตามในสื่อสังคมออนไลน์เฟซบุ๊กที่ใช้ชื่อว่า Somsak Jeamteerasakul ที่ 886,530 คน (facebook.somsakjeam) ถึงขั้นได้รับการขนานนามว่าเป็นหนึ่งในสาม “ประกาศปัญญาชนไทยร่วมสมัย” ร่วมกับเกษียร เตชะพีระและธงชัย วินิจจะกูล (ศุภมิตรและสมบัติ, 2554) ทั้งยังมีภาพลักษณ์เป็นนักประวัติศาสตร์แนววิพากษ์ที่โต้เถียงได้ด้วยยาก นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา (ธนภาษ 2564, น.255) นอกจากนี้ สมศักดิ์ได้แสดงทักษะและวิพากษ์วิจารณ์ในแง่ประวัติศาสตร์การเมืองไทยและการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการเมืองไทยผ่านงานเขียน การวิพากษ์วิจารณ์งานวิชาการ และบนสื่อสังคมออนไลน์ เช่น The Communist Movement in Thailand (Somsak, 1991) ผลงานวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม (สมศักดิ์, 2525) บทความวิพากษ์วิจารณ์การเปลี่ยนผ่านทางสังคมของสังคมไทย ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (สมศักดิ์, 2544) ซึ่งเป็นผลงานรวมบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองหลังการปฏิวัติ 2475 หรือ ในหลวงอานันท์ขึ้นครองราชย์ตามลำดับขั้นของกฎมณเฑียรบาลหรือเพราะปรีดีสนับสนุน? (สมศักดิ์, 2549ข) เป็นต้น อย่างไรก็ดี งานวิชาการที่ศึกษาและอภิปรายถึงกรอบการวิเคราะห์ทางวิชาการของสมศักดิ์นั้น ยังมีจำนวนจำกัดมาก เท่าที่พบคืองานของศุภมิตรและสมบัติ (2554) และวันพัฒน์ (2565) น่าจะเนื่องมาจากงานเขียนที่มีจำกัดของสมศักดิ์เองด้วย บทความชิ้นนี้จึงมุ่งศึกษาแนวคิดและแนวทางการวิเคราะห์ของสมศักดิ์ โดยผู้เขียนได้เลือกประเด็นกรอบการวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยของสมศักดิ์มาในที่นี้ เนื่องจากเป็นรากฐานสำคัญในกรอบการวิเคราะห์การเมืองไทยในปัจจุบันของสมศักดิ์ ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป และเป็นทางเลือกหนึ่งในการทำความเข้าใจการเมืองไทย

แม้ว่าสมศักดิ์จะมีผลงานจำนวนมากเกี่ยวกับการเมืองไทยสมัยใหม่ (นับตั้งแต่การปฏิวัติ 2475 เป็นต้นมา) แต่บทความนี้ชี้ว่าสมศักดิ์ได้เสนอแนวคิดและแนวทางการวิเคราะห์เกี่ยวกับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยเช่นกัน แม้จะไม่ได้เป็นการเขียนถึงช่วงเวลานั้นโดยตรง หากเปรียบเทียบกับนักวิชาการท่านอื่น เช่น สมเกียรติ วันทะนะ (2533) ที่เสนอว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยเป็นปรากฏการณ์ใหม่ ที่พระมหากษัตริย์ไทยสามารถรวบอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจจากกลุ่มขุนนางได้สำเร็จ โดยกระบวนการนี้เริ่มขึ้นราว ๆ พ.ศ. 2420 ธงชัย วินิจจะกูล (2554) ที่เสนอว่าแม้ว่าการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะสิ้นสุดไปแล้วจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แต่มรดกเชิงอุดมการณ์และโครงสร้างการปกครองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่ได้ถูกท้าทายและสิ้นสุดไปพร้อมกับการปฏิวัติ ทั้งยังส่งผลต่อการเมืองไทยในปัจจุบัน ไชยันต์ รัชชกูล (1994) ที่ศึกษาการเกิดขึ้นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยผ่านกรอบทฤษฎีภาวะพึ่งพิง (Dependency) ว่าเกิดขึ้นจากการที่ชนชั้นนำไทยแปรผันเศรษฐกิจของไทยให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทุนนิยมโลกและขูดรีดทรัพยากรจากพื้นที่ต่าง ๆ ของไทย หรือที่เรียกว่าอาณานิคมภายใน (Internal Colonization) กุลลดา เกษบุญชู มี๊ด (2004) ที่ชี้ว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยเกิดขึ้นจากการรวมศูนย์อำนาจทางการคลังของรัชกาลที่ 5 และพระเจ้าน้องยาเธอ

ทั้งหลาย จากนั้นก็แปรผันเศรษฐกิจของสยามให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทุนนิยมโลกที่มีศูนย์กลางอยู่ ณ กรุงลอนดอน นครหลวงของอังกฤษ มหาอำนาจของโลกในขณะนั้น แต่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยกลับพบจุดจบจากกลไกราชการสมัยใหม่ที่มีขึ้นเพื่อรองรับรัฐอย่างใหม่นี้ ความต้องการข้าราชการจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดสามัญชนข้าราชการที่กลายมาเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เสียเอง เป็นต้น อย่างไรก็ดี ผู้เขียนพบว่าแนวคิดของสมศักดิ์เกี่ยวกับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นปรากฏอยู่ในการแสดงความเห็นบทความ หรือการสัมมนาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานสัมมนา 2 ครั้ง คือในปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2556 แม้จะมีลักษณะการเผยแพร่ที่กระจัดกระจาย แต่ผู้เขียนมองว่าสมศักดิ์มีแนวทางการวิเคราะห์ที่คงเส้นคงวาและเป็นระบบ ทั้งยังมีความแตกต่างจากงานของนักวิชาการไทยคนอื่น ๆ ที่กล่าวถึงในข้างต้น คือได้รับอิทธิพลจากกรอบ Political Marxist อย่างมาก นอกจากการวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว สมศักดิ์ยังมีมุมมองต่อ “กระฎุมพีไทย” ซึ่งในกรอบการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์นั้น เป็นตัวแสดงที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองอย่างมาก โดยจะกล่าวถึงในรายละเอียดในส่วนถัดไป

ส่วนงานเขียนนั้น ผู้เขียนจะพิจารณาบทความเรื่องในหลวงอานันท์ขึ้นครองราชย์ตามลำดับขั้นของกฎมณเฑียรบาลหรือเพราะปรีดีสนับสนุน? (2549) เนื่องจากบทความนี้ศึกษากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 ซึ่งมีขึ้นตั้งแต่สมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย เรื่อยมาจนถึงการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 เป็นกฎเกณฑ์ที่กำกับการสืบสันตติวงศ์นับจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญของไทยตั้งแต่การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ก็ระบุให้กฎมณเฑียรบาลฯ นี้เป็นกฎเกณฑ์หลักว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ตราบจนถึงปัจจุบัน รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ยังจำกัดอำนาจของรัฐสภาในการรับรองรัชทายาทให้เหลือเพียงการรับทราบเท่านั้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงต้องการจะชี้ให้เห็นว่าสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล มีข้อเสนอและแนวทางการวิเคราะห์ที่เป็นระบบในการทำความเข้าใจรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย ซึ่งมีแนวทางแตกต่างจากงานของนักวิชาการท่านอื่นที่ได้ศึกษาประเด็นนี้ และมีความสอดคล้องกับข้อเสนออื่น ๆ ในการศึกษาอื่น ๆ ของสมศักดิ์ เช่น Mass Monarchy และกฎมณเฑียรบาลฯ นอกจากนี้ กรอบวิเคราะห์ของสมศักดิ์ยังเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจภาวะการเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2549-2559 หรือแม้จนถึงปัจจุบัน ทั้งยังสามารถนำมาใช้ศึกษาเปรียบเทียบกรอบการวิเคราะห์การเมืองไทยและกระฎุมพีไทยที่เคยมีมาก่อนหน้านี้แล้ว เช่น ฉัตรทิพย์ นาภสุภา (2524) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2555) และ ปวงชน อุนจะนำ (2565) เป็นต้น เนื่องจากมีข้อเสนอที่ใกล้เคียงกันแต่มีกรอบการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันออกไป

บทความนี้พบว่าการศึกษาและแนวทางวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยในมุมมองของสมศักดิ์เท่าที่พบนั้น มิได้เป็นการศึกษารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยตรง แต่เป็นความพยายามทำความเข้าใจลักษณะบางประการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ยังส่งผลต่อรูปแบบทางการเมืองของไทย ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 จนถึงช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ผู้เขียนเห็นว่ามุมมองเหล่านี้ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อเสนอที่สำคัญของสมศักดิ์อย่าง Mass Monarchy (สมศักดิ์, 2556) เช่นกัน

ส่วนสุดท้ายของบทความนี้จะกล่าวโดยย่อว่าแนวทางการวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสมศักดิ์นั้นสามารถนำมาต่อยอดเป็นประเด็นการศึกษาและวิจัยในอนาคตได้อย่างไรบ้าง

การขูดรีดด้วยเหตุผลนอกเหนือจากเรื่องเศรษฐกิจ (Extra Economic Coercion)

ประเด็นแรกที่บทความนี้จะกล่าวถึง คือการขูดรีดนอกเหนือจากเรื่องเศรษฐกิจ (Extra Economic Coercion) ผู้เขียนเริ่มด้วยประเด็นนี้ เนื่องจาก ผู้เขียนมองว่าความสนใจและคำถามหลักที่สมศักดิ์มักชวนให้นักวิชาการและสาธารณชนคิดและหาคำตอบเสมอ นั่นคือ จะเข้าใจสภาวะและสถานะของสถาบันกษัตริย์ไทยในยุคทุนนิยมได้อย่างไร กล่าวคือ ปฏิเสธไม่ได้ว่าเศรษฐกิจของไทยนับตั้งแต่การลงนามสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 (หากมองตามกรอบมาร์กซิสต์) นั้นมีลักษณะการผลิตแบบทุนนิยม มีการผูกขาดขูดรีดของกลุ่มทุนใหญ่ มีชนชั้นกลางที่น่าจะเป็นแกนนำเรียกร้องการกระจายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่สถานะของสถาบันกษัตริย์นั้นยังมีสถานะพิเศษเช่นเดียวกับยุคก่อนทุนนิยม หรือ ศักดินา ทั้งยังมีอำนาจพิเศษหลายประการซึ่งได้รับการรับรองจากรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ ชนชั้นกลางไทยส่วนใหญ่เองก็มิได้มีปัญหากับสภาวะเช่นนี้ ซึ่งสมศักดิ์มองว่าสภาวะนี้เป็นแกนกลางของปัญหาการเมืองไทยที่แท้จริง ที่จะต้องแก้ให้ได้ ก่อนที่จะคลี่คลายปัญหาหรือประเด็นอื่นของการเมืองไทย

ต่อคำถามนี้ ผู้เขียนมองว่าสมศักดิ์พยายามหาคำตอบและเข้าใจสภาวะนี้ได้ผ่านกรอบการศึกษาบางประการของกลุ่ม Political Marxist ในส่วนที่เน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กดขี่และผู้ถูกกดขี่ตามข้อเสนอของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ว่ามีเหตุผลใดที่ใช้ในการกดขี่ขูดรีด กล่าวคือมีเหตุผลทางเศรษฐกิจและเหตุผลที่นอกเหนือจากเศรษฐกิจ โดยสมศักดิ์ได้กล่าวอยู่ในโอกาสหนึ่งว่าตนได้พิจารณาประเด็นทางการเมืองแยกกับประเด็นทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชนชั้น ทุนนิยมเก่า หรือ ทุนนิยมใหม่ เพราะสมศักดิ์มองว่าแกนกลางปัญหาของการเมืองไทยในช่วงทศวรรษที่ 2550 เรื่อยมานั้นคือประเด็นทางการเมือง หรือที่สมศักดิ์เรียกว่าเป็น Gordian Knot (ปมเงื่อน) (ฟ้าเดียวกัน, 2553, น. 198) มุมมองเช่นนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิด Relative Autonomy ของหลุยส์ อัลธูสแซร์ (Louis Althusser) นักวิชาการสายมาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศส ที่มองว่าสามารถแยกพิจารณาเหตุผลทางการเมืองและเหตุผลทางเศรษฐกิจได้ แต่ไม่ได้หมายความเหตุผลสองอย่างนี้ไม่เกี่ยวพันกัน (ฟ้าเดียวกัน, 2553, น. 197) เพียงแต่ว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือโครงสร้างส่วนล่างนั้น อาจจะไม่ใช่ตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนอย่างเดียว แต่มีลักษณะปฏิสัมพันธ์กัน

นอกจากกรอบคิดเรื่อง Relative Autonomy แล้วยังมีกรอบคิดของเพอร์รี แอนเดอร์สัน (Perry Anderson) ที่ศึกษาการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรป แม้ว่าแอนเดอร์สันจะให้ความสนใจกับเหตุผลการกดขี่ทางการเมือง ว่าเป็นจุดสนใจของการศึกษา แทนที่จะสนใจแต่เหตุผลการกดขี่ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยแอนเดอร์สันให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า Extra Economic Sanctions คือการขูดรีดแรงงานส่วนเกินด้วยเหตุผลที่ไม่ใช่เศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นเหตุผลทางด้านสายสัมพันธ์ทางสายเลือด ทางด้านศาสนาหรือทางวัฒนธรรม ที่กรอบแนวคิดมาร์กซิสต์เรียกว่า โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เช่น การขอให้แรงงานมาช่วยงานโดยการอ้างบุญบาป การอ้างบุญคุณที่เคยมีต่อกันมาแต่เดิม หรือกรณีที่สมศักดิ์มักตั้งคำถามคือการจัดงานพระราชพิธีต่าง ๆ โดยใช้งบประมาณของรัฐบาล (ฟ้าเดียวกัน, 2553, น. 200)

การขูดรีดเช่นนี้เป็นลักษณะของสังคมก่อนทุนนิยมในมุมมองของมาร์กซิสต์แบบเดิม (Orthodox Marxist) เนื่องจากผู้ผลิตหรือผู้ถูกกดขี่นั้นยังเข้าถึงที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตได้ ต่างจากการขูดรีดแบบทุนนิยมที่วางอยู่บนเหตุผลทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ผ่านการทำสัญญาจ้าง (Contract) หรือ เป็นการยื่นหมูยื่นแมว นายจ้างว่าจ้างแรงงานให้ออกแรงงานทำสิ่งต่าง ๆ ตามที่สัญญากันเอาไว้และให้ค่าตอบแทนเมื่อชิ้นงานเสร็จตามที่ตกลงกัน ไม่จำเป็นต้องปิดบังการขูดรีดหรืออำพรางด้วยเหตุผลที่ไม่ใช่เศรษฐกิจ

แอนเดอร์สันมองว่าลักษณะการขูดรีดแบบก่อนทุนนิยมนี้ยังสืบเนื่องต่อมาในยุโรป ทั้งในแง่วัฒนธรรม การเมือง หรือองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ เช่น องค์กรทางศาสนา (Anderson, 1974, p. 403) ซึ่งสมศักดิ์ก็ได้กล่าวถึง การขูดรีดด้วยเหตุผลนอกเหนือจากเศรษฐกิจเอาไว้อย่างชัดเจน ทั้งยังกล่าวถึงสถานะพิเศษของสถาบันกษัตริย์ โดยสมศักดิ์มองว่าสถาบันกษัตริย์เป็นองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ มีลักษณะพิเศษที่สมาชิกขององค์กรนี้ได้มาโดยชาติกำเนิดและดำรงอยู่ถาวรตลอดชีวิต (ฟ้าเดียวกันปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-กันยายน, 2553, น. 201) ทั้งยังมีกฎเกณฑ์บางอย่างที่พิเศษไม่ครอบคลุม (uniform) กับคนไทยอื่น ๆ เช่น กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ ซึ่งเป็นกฎหมายเฉพาะแต่เชื้อพระวงศ์เท่านั้น และตั้งแต่รัฐธรรมนูญ ฉบับพ.ศ. 2534 เป็นต้นมารัฐสภามิมีอำนาจแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงกฎมณเฑียรบาลนี้ได้เลย

หากจะย้อนกลับไปที่คำถามที่ว่า จะเข้าใจสถานะและอำนาจของสถาบันกษัตริย์ไทยในยุคทุนนิยมได้อย่างไร จากบทความและการถอดบันทึกเสียงข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าสมศักดิ์พยายามหาคำตอบผ่านกรอบคิดแบบ Political Marxist เพื่อเข้าใจถึงที่มาของสภาวะดังกล่าว ซึ่งเป็นปัญหาแกนกลางของการเมืองไทย หรือปัญหาเรื่องสถานะของสถาบันกษัตริย์ในยุคทุนนิยมแต่ยังมีลักษณะแบบก่อนทุนนิยมอยู่ รอยต่อสำคัญของการเปลี่ยนผ่านจากศักดินาเข้าสู่ทุนนิยมนั้น ก็คือสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2411-2475) ซึ่งแม้สมศักดิ์จะไม่ได้กล่าวออกมาโดยตรง แต่นักวิชาการจำนวนมากก็เห็นตรงกันว่า เป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านที่เชื้อพระวงศ์มีบทบาทนำในการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐสมัยใหม่และยังคงรักษาลักษณะพิเศษ หรือ เหตุผลการกดขี่ที่นอกเหนือจากเหตุผลทางเศรษฐกิจแบบก่อนทุนนิยมเอาไว้[3]

ส่วนสาเหตุที่สมศักดิ์มีแนววิเคราะห์แบบนี้นั้น ตัวเขาเองก็ไม่ได้กล่าวเอาไว้โดยตรง แต่เป็นไปได้ว่าในบริบทช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 นั้น มีแนวทางวิเคราะห์สังคมไทยที่ได้รับการยอมรับในวงกว้างอยู่ 2 แนวทางด้วยกัน คือ แบบอนุรักษ์นิยม หรือ ที่ธงชัย วินิจจะกูลเรียกในภายหลังว่าแบบ “ราชาชาตินิยม” กับแบบมาร์ก

[3] นักวิชาการที่ศึกษาช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ เช่น ธงชัย วินิจจะกูล (2554), Loos (2006), Pelleggi (2002) เป็นต้น แม้ว่านักวิชาการเหล่านี้จะไม่ได้ศึกษาผ่านกรอบคิดของ Political Marxist แต่ก็มีจุดร่วมกันคือมองว่าสถาบันหลักอย่างสถาบันกษัตริย์ถูกท้าทายในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ก็จริงและจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐ แต่ขณะเดียวกันก็ยังสามารถรักษาอำนาจและธรรมเนียมประเพณีบางอย่างเอาไว้ได้ในกระบวนการเดียวกัน หรือ ในประเด็นการหลงเหลือรูปแบบของสังคมก่อนทุนนิยมนั้น นักวิชาการอย่างเกษียร เตชะพีระ (2022) ที่เสนอเรื่องสาธารณรัฐจำแลงกับเสมือนสัมบูรณาญาสิทธิ์ ที่กล่าวถึงพระราชอำนาจที่เพิ่มขึ้น แต่ก็มิใช่อย่างระบอบราชาธิปไตย เพื่อพยายามทำ ความเข้าใจการเมืองไทยหลังการปราบชุมนุมเสื้อแดง พ.ศ. 2553 รวมถึงคำสั่งศาลรัฐธรรมนูญหลายครั้ง ซึ่งข้อเสนอบางส่วนมีความใกล้เคียงกับสมศักดิ์ในบางประการ

ซิสต์ได้รับความนิยมอย่างมากในหมู่นักวิชาการไทย (ธนภาษ 2564, น. 255-256) โดยเฉพาะของกลุ่มนักวิชาการที่เรียกกันว่า “ฉัตรทิพย์และคณะ” ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากในช่วง 2522-2523 และเป็นช่วงที่สมศักดิ์กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีอยู่ หลังถูกปล่อยตัว นอกจากนี้ ในบทความ “สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม” สมศักดิ์เองได้เขียนในส่วนเกริ่นของบทความกล่าวถึงวิวาทะระหว่างมัวริซ ด็อบบ์ (Maurice Dobb) และพอล สวีซี (Paul Sweezy) ซึ่งเป็นนักวิชาการที่ใช้กรอบมาร์กซิสต์ทั้งคู่ เรื่องการเปลี่ยนผ่านจากสังคมศักดินาสู่ทุนนิยม (สมศักดิ์ 2525, น. 129) โดยวิวาทะนี้เป็นรากฐานของกลุ่ม Political Marxist อีกต่อหนึ่งด้วย

กรอบคิดนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นสู่แนวทางการวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยที่ส่งผลต่อการเมืองในปัจจุบัน ซึ่งประเด็นที่สมศักดิ์ให้ความสนใจและมักจะตั้งคำถามอยู่เสมอ คือ บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางไทย ที่ต้องย้อนไปถึงการกำหนดของกระฎุมพีไทย

ชนชั้นกลางหรือกระฎุมพีไทย

นอกจากคำถามเรื่องสถานะและอำนาจพิเศษของสถาบันกษัตริย์ต่อการเมืองไทยแล้วนั้น อีกประเด็นที่สมศักดิ์มักจะกล่าวถึงควบคู่กันไปด้วย นั่นคือบทบาทของชนชั้นกลางหรือกระฎุมพีไทย ที่สมศักดิ์มองว่านายทุนกระฎุมพี และชนชั้นกลางไทยมีลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกับอำนาจพิเศษของสถาบันกษัตริย์ เหตุใดชนชั้นกลางไทยจึงพอใจต่อสภาวะเช่นนี้ ซึ่งการพิจารณาอย่างมาร์กซิสต์แบบเดิมนั้น ไม่สามารถเข้าใจภาวะเช่นนี้ได้เลย เนื่องจากกระฎุมพีและนายทุนคือกลุ่มคนที่ควรจะต้องมีบทบาทสำคัญในการท้าทายอำนาจของศักดินาและสถาปนาระบอบการปกครองของชนชั้นนายทุนขึ้นในที่สุด ดังที่เป็นในยุโรป

ต่อคำถามนี้ สำหรับสมศักดิ์แล้วมองว่าต้องย้อนไปไกลกว่ามรดกรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างที่ธงชัย วินิจจะกูลเสนอ (2554) แต่ให้ย้อนไปพิจารณายุคก่อนหน้านั้นอย่างสมัยอยุธยา ซึ่งสมศักดิ์มองว่า ศักดินาไทยต่างจากแบบยุโรปอย่างสำคัญ กล่าวคือศักดินายุโรปมีการแบ่งที่ดินให้เหล่าขุนนาง ทั้งยังมีการคานอำนาจต่อรองกันในระหว่างกษัตริย์และขุนนาง หรือมีลักษณะต่างตอบแทนกัน (Reciprocal) ทั้งยังเกิดการเปลี่ยนแปลงได้หากกษัตริย์เกิดผิดสัญญาหรือข้อตกลงกับเหล่าขุนนาง ความเปลี่ยนแปลงในยุโรปบางแห่ง ยังทำให้ระบอบกษัตริย์สิ้นสุดลงไปด้วย ในขณะที่ศักดินาในไทยนั้น กษัตริย์มีอำนาจครอบคลุมมากกว่า มีลักษณะเป็นการสั่งการแนวดิ่ง (Vertical) มากกว่าแบบต่างตอบแทนอย่างยุโรป นอกจากนี้ ในทางหลักการแล้วผืนดินทั้งหมดของอาณาจักรถือเป็นอภิสิทธิ์ของกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว จึงไม่มีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนตัว (Private Property in Land) ทำให้ขุนนางไม่มีอำนาจต่อรองเช่นยุโรป ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้เข้าใจได้ว่านายทุนและกระฎุมพีไทยจึงมีลักษณะไม่ขัดแย้งกับกษัตริย์ เนื่องจากลักษณะการสั่งการในแนวดิ่งที่เป็นมาแต่เดิม (2556) เมื่อเศรษฐกิจแบบทุนนิยมลงหลักปักฐานในไทย ซึ่งเจ้านายและขุนนางมีส่วนในการผลักดันความเปลี่ยนแปลงและได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากความเปลี่ยนแปลงนี้ จึงไม่แปลกนักที่กระฎุมพีทั้งจีนและไทย รวมถึงชนชั้นกลางไทยส่วนใหญ่ไม่ขัดแย้งต่อสภาวะเดิม เนื่องจากได้ประโยชน์จากสภาวะและอำนาจพิเศษของเจ้านาย ดังที่ สมศักดิ์ยกตัวอย่างสั้น ๆ ว่าบรรดานายทุนไทยที่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายจีนยอม “สวามิภักดิ์” แทนที่จะเป็นปฏิปักษ์ ผ่านการถวายเงินจำนวนหลายสิบล้านบาทต่อปีแก่ราชสำนัก หรือกรณีพรรคเพื่อไทยที่มีแนวนโยบายไม่พูดถึง

สถาบันพระมหากษัตริย์และคอยหาช่องทางร่วมมืออยู่เสมอ (สมศักดิ์ 2565, น. 201-203)[4]

นอกจากลักษณะแนวดิ่งที่ส่งผลให้ชนชั้นกลางไทยยินยอมต่ออำนาจพิเศษของสถาบันกษัตริย์ สมศักดิ์ยังเสริมประเด็นนี้ด้วยการตั้งคำถามต่อการตีตราลักษณะที่ตายตัวของชนชั้นนั้น ๆ เช่น กระฎุมพีมิได้เป็นชนชั้นที่เป็นปฏิปักษ์ต่อชนชั้นศักดินาเสมอไป โดยอิงกับข้อเสนอของเพอร์รี แอนเดอร์สันและทอม แนร์น (Tom Nairn) ที่พัฒนาขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ 1960-1970 ว่ากระฎุมพีและนายทุนของอังกฤษนั้นอ่อนแอ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของอังกฤษนั้น เกิดขึ้นมาจากการปฏิรูปและการประนีประนอมระหว่างกษัตริย์และเจ้าที่ดิน ส่งผลให้กลุ่มเจ้าที่ดินและผู้ดีเก่า (Aristocracy) ยังครองอำนาจอยู่ ข้อเสนอนี้ท้าทายต่อมุมมอง ทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มมาร์กซิสต์อย่างมาก เนื่องจากอังกฤษเป็นตัวอย่างของจักรวรรดินายทุนมาโดยตลอด แต่ข้อเสนอของแอนเดอร์สันและแนร์นนั้นก็ตรงกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

นอกจากข้อเสนอของแอนเดอร์สันกับแนร์นแล้ว ยังมีนักวิชาการอย่างอาร์โน เมเยอร์ (Arno Mayer) (1981) ที่พบว่ารัฐต่าง ๆ ในยุโรปนับจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1914-1918) นั้น จำนวนมากอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มผู้ดีเจ้าที่ดิน (Aristocrats) เช่น กลุ่มเจ้าที่ดินในอังกฤษตามข้อเสนอของแอนเดอร์สันและแนร์น กลุ่มยุงเกอร์ (Junker) ในเยอรมนี หรือ กรณีฝรั่งเศสที่ผ่านความไร้เสถียรภาพทางการเมืองอยู่เกือบศตวรรษหลังการปฏิวัติปี ค.ศ. 1789 กว่าที่ระบอบสาธารณรัฐจะกลายเป็นรูปแบบการปกครองหลัก เป็นต้น มิหนำซ้ำยังพบว่ากลุ่มนายทุนกระฎุมพีในยุโรปหลายประเทศ นอกจากจะไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อกลุ่มเจ้านายและเจ้าที่ดินแล้ว กลับให้การสนับสนุนโครงสร้างการปกครองแบบเก่าด้วย อย่างกรณีสงครามกลางเมืองอังกฤษ (ค.ศ. 1642-1651) ที่พบว่ากระฎุมพีในเมืองจำนวนมากให้การสนับสนุนฝ่ายราชวงศ์สจ๊วต ส่วนฝ่ายรัฐสภานั้นก็พบว่ามีเจ้าที่ดินในชนบทให้การสนับสนุนด้วย ซึ่งขัดกับสมมติฐานเบื้องต้นของกรอบมาร์กซิสต์แบบเดิมอย่างมาก นอกจาก Mayer แล้วก็ยังมีงานวิชาการชิ้นอื่นที่พบสภาวะเช่นนี้ในยุโรปและที่อื่น ๆ ทั่วโลก (Berend, 2003; DeJung, 2019)

[4] ต่อประเด็นนายทุนไทยที่ไม่ขัดแย้งกับสถาบันกษัตริย์นั้น สมศักดิ์ขยายความในลักษณะข้อเขียนไว้ค่อนข้างจำกัด แต่ก็มีงานเขียนของนักวิชาการท่านอื่น ๆ ที่หารือในประเด็นนี้ไว้ก่อนแล้ว โดยเฉพาะชาวไทยเชื้อสายจีน แม้จะมีกรอบวิเคราะห์แตกต่างจากสมศักดิ์ แต่ก็สามารถนำมาศึกษาเปรียบเทียบในวาระโอกาสอื่นได้ เช่น Kasian Tejapira (2009) ที่กล่าวถึงการกลืนกลายชาวไทยเชื้อสายจีนในทางวัฒนธรรม รวมถึงความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ที่ถูกผูกโยงกับความเป็นจีน แต่ก็ฉวยประโยชน์จากแรงงานและธุรกิจของกลุ่มคนเหล่านี้ หรือ สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์ (2564) ที่กล่าวถึงการปะทะกันของการสร้างองค์ความรู้ของสังคมศาสตร์แบบสหรัฐอเมริกาและชาตินิยมวิชาการในไทย ซึ่งมีส่วนในการจัดวางตำแหน่งแห่งนี้ของคนจีนในไทยให้ห่างไกลจากแนวคิดคอมมิวนิสต์ หรือ ปวงชน อุนจะนำ (2565) ที่กล่าวถึงแนวคิดกษัตริย์กระฎุมพี ที่เสนอว่าชนชั้นกลางไทยสนับสนุนสถาบันกษัตริย์โดยเฉพาะ รัชกาลที่ 9 เนื่องจากภาพลักษณ์ชนชั้นกลางของตัวพระมหากษัตริย์เองและค่านิยมของชนชั้นกระฎุมพี น่าสนใจที่ปวงชนและสมศักดิ์มีชุดคำถามและความพยายามอธิบายปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกัน แต่เริ่มมาจากคนละกรอบแนวคิดกัน

ข้อเสนอเหล่านี้นำมาสู่ปมปัญหาอีกประเด็น นั่นก็คือ จะทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนั้นก่อให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เอื้อต่อนายทุนในยุโรปหลายชาติได้อย่างไร หากนายทุนและกระฎุมพีมิได้เป็นผู้นำการปฏิวัติหรือความเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย ต่อประเด็นนี้ Mayer เสนอว่าชนชั้นใดปฏิวัติไม่สำคัญ แต่ให้ดูที่ผลลัพธ์ว่ามีระบอบที่เอื้อต่อนายทุนหรือไม่ ซึ่งสมศักดิ์เองก็แสดงความเห็นด้วยต่อข้อเสนอนี้ (“เก่งกิจ กิติเรียงลาภ: สัมมนา ‘หลัง 14 ตุลา’: ธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ”, youtube)

กรอบคิดเช่นนี้เป็นการตั้งคำถามกับการแบ่งชนชั้นอย่างตายตัวตามแบบมาร์กซิสต์แบบเดิม (Orthodox Marxist) ซึ่งสมศักดิ์ก็ได้ตั้งคำถามชวนคิดต่อเจ้านายและชนชั้นกลางไทย สำหรับกลุ่มเจ้านายนั้นโดยผิวเผินแล้วก็คือชนชั้นศักดินา แต่ในข้อเท็จจริงจำนวนมาก เชื้อพระวงศ์จำนวนมากโดยเฉพาะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาถือครองที่ดินและสะสมทุนคล้ายกับชนชั้นนายทุน นายทุนกระฎุมพีไทยเอง ที่ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพและขุนนางเก่าที่มีฐานอำนาจทางเศรษฐกิจอยู่เดิม ก็ได้ประโยชน์จากโครงสร้างทางการเมืองของไทยในยุคก่อนทุนนิยม ผู้เขียนมองว่าการพิจารณากลุ่มเจ้านายและนายทุนไทยในกรอบเช่นนี้สอดคล้องกับงานศึกษาทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ (นับตั้งแต่การลงนามสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา) ที่ผ่านมาเช่นกัน (ทวีศิล์ป, 2522; พรรณี, 2545)

นอกจากความพยายามหาคำตอบต่อสภาวะสมยอมของชนชั้นกลางกระฎุมพีไทยแล้ว ผู้เขียนมองว่าคำถามหรือความสนใจของสมศักดิ์ต่อประเด็นนี้ยังมีนัยยะที่แฝงอยู่ด้วย นั่นคือเหตุใดชนชั้นกลางไทยจึงไม่ได้แสดงบทบาททางการเมือง “อย่างที่ควรจะเป็น” (ในการนำพามาซึ่งประชาธิปไตย) ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของกรอบคิดมาร์กซิสต์ รวมถึงกลุ่ม Modernization Theory ที่มีมุมมองต่อประวัติศาสตร์แบบอันตนิยม (Teleology) ที่เชื่อว่าจะประวัติศาสตร์มีปลายทางในตัวเอง ซึ่งในกรอบคิดแบบมาร์กซิสต์ก็คือสังคมแบบคอมมิวนิสต์ ที่กลุ่มกรรมาชีพเข้ายึดอำนาจรัฐจากชนชั้นกลางอีกทีหนึ่ง ส่วนในกลุ่ม Modernization Theory ก็คือรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้มองว่าชนชั้นกลางหรือกระฎุมพีคือกลุ่มคนสำคัญในการขับเคลื่อนนำพาให้ไปถึงจุดหมายในประวัติศาสตร์นี้ได้

จะเห็นได้ว่า แนวทางการพิจารณาชนชั้นกลางไทยของสมศักดิ์นั้นสอดคล้องกับการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ในโครงสร้างการเมืองไทย โดยเฉพาะมิติด้านการกดขี่ด้วยเหตุผลที่นอกเหนือจากเศรษฐกิจ ซึ่งฉายภาพภาวะสมยอมของนายและชนชั้นกลางไทย เนื่องจากได้ประโยชน์จากโครงสร้างทางการเมืองในรัชสมัยรัชกาลที่ 9 ที่กินเวลาหลายทศวรรษ

จากมุมมองต่อชนชั้นกลางไทยนี้เอง สมศักดิ์ยังได้ขยายความภาวะเช่นนี้ผ่านการเสนอแนวคิดเรื่อง Mass Monarchy (สมศักดิ์, 2556ข) ที่ให้ความสำคัญกับการแพร่กระจายของสื่อสมัยใหม่ ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530 ชนชั้นกลางไทยจำนวนมากขึ้นสามารถเข้าถึงสื่อหลักต่าง ๆ ได้ เช่น โทรทัศน์และวิทยุ ซึ่งเป็นสื่อกลางที่เผยแพร่ภาพในอุดมคติของสถาบันกษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นพระราชกรณียกิจ โครงการหลวง ข่าวในพระราชสำนัก เป็นต้น เป็นการขยายวงการรับรู้มิติที่คัดเลือกมาแล้วของสถาบันกษัตริย์และกระจายภาวะสมยอมให้เป็นเรื่องปกติธรรมดาในหมู่ชนชั้นกลางของไทย

กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์

ประเด็นสุดท้ายของบทความนี้ คือ กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ ที่สมศักดิ์ได้เผยแพร่บทความออกมาผ่านทางวารสารฟ้าเดียวกันเพื่อถกเถียงกับข้อเสนอของสุพจน์ ด่านตระกูล (สมศักดิ์, 2549ข) แม้ว่าบทความชิ้นนี้ของสมศักดิ์จะไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่บทความชิ้นนี้ได้เสนอมิติด้านสิทธิพิเศษของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนไม่สามารถยื่นมือเข้าไปเปลี่ยนแปลงหรือแม้แต่เสนอความเห็นได้

ก่อนอื่นขอกล่าวถึง ข้อเสนอหลักในบทความของสมศักดิ์ชิ้นนี้ก่อนโดยสังเขป ในบทความเรื่อง “ในหลวงอานันท์ขึ้นครองราชย์ตามลำดับขั้นของกฎมณเฑียรบาลหรือเพราะปรีดีสนับสนุน?” (2549ข) สมศักดิ์นำเสนอหลักฐานต่าง ๆ เพื่อถกเถียงกับข้อเสนอเดิมของสุพจน์ ด่านตระกูล และกลุ่มนิยมเจ้า (Royalist) เรื่องการสืบสันตติวงศ์ โดยสุพจน์เสนอว่าการที่รัชกาลที่ 8 ได้ครองราชย์สืบต่อจากรัชกาลที่ 7 ซึ่งสละราชสมบัติไปในปี พ.ศ. 2477 นั้น เกิดจากการผลักดันของรัฐบาลคณะราษฎร โดยเฉพาะนายปรีดี พนมยงค์ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้อยู่ในลำดับแรกของการสืบสันตติวงศ์ แต่เป็นพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ที่อยู่ในอันดับแรก ส่วนฝ่ายนิยมเจ้าเสนอว่าการครองราชย์ของรัชกาลที่ 8 นั้นเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์อยู่แล้ว

วิวาทะ (Debate) นี้สมศักดิ์มองว่าสุพจน์เสนอเป็นเชิงนัยยะว่าหากปรีดีเป็นผู้สนับสนุนหลักในการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 8 แล้วนั้น ก็ไม่น่าจะมีเหตุผลอันใดให้ปรีดีเกี่ยวข้องกับการสวรรคต (น. 189) ซึ่งสมศักดิ์ได้โต้เถียงกับข้อเสนอนี้ใน 2 ประเด็น คือ 1 พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ถูกตัดสิทธิ์ออกไปจากลำดับการสืบสันตติวงศ์ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 แล้ว และ 2 ฉะนั้น ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ที่วางไว้โดยรัชกาลที่ 6 นั้น ก็จะนับพระอนุชาร่วมพระมารดาของกษัตริย์องค์ปัจจุบัน หรือ พระเชษฐาชั้นเจ้าฟ้าต่างมารดา ตามลำดับต่อไป ซึ่งเมื่อถึงช่วงที่รัชกาลที่ 7 สละราชย์นั้น พระอนุชาร่วมมารดาต่างสิ้นพระชนม์ไปหมดแล้ว เหลือก็แต่พระโอรส 2 พระองค์ คือ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ในเจ้าฟ้าจักรพงษ์ ซึ่งถูกตัดสิทธิ์ไปแล้ว และ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช ซึ่งในพินัยกรรมของรัชกาลที่ 6 ก็ระบุให้ข้ามไปเป็นรัชกาลที่ 7 เสียก่อนแล้ว[5] ฉะนั้น เจ้าฟ้ามหิดลจึงอยู่ในลำดับแรกสุดของการสืบสันตติวงศ์ แต่ก็ได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ฉะนั้นพระองค์เจ้าอานันทมหิดลจึงถือว่าเป็นลำดับแรกในกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ (สมศักดิ์, 2549ข, น. 216)

จากหลักฐานข้างต้น ข้อเสนอของสมศักดิ์ในบทความนี้คือ การครองราชย์ของรัชกาลที่ 8 นั้นเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์เช่นที่ฝ่ายนิยมเจ้าเสนอ แต่อีกแง่หนึ่งสมศักดิ์ก็ยอมรับว่าข้อเสนอของสุพจน์ก็มิได้ตกไปทั้งหมด เนื่องจากตามอำนาจในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 นั้น รัฐบาลคณะราษฎรเองก็มีอำนาจจะรับรองหรือไม่รับรองเชื้อพระวงศ์พระองค์ใดก็ได้ให้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ก็ได้ กล่าวคือในวิวาทะนี้ทั้ง 2 ฝ่ายถูกกันคนละครึ่งหนึ่ง

[5] การข้ามนี้สมศักดิ์ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงอำนาจสิทธิ์ขาดของกษัตริย์ ที่แม้จะมีกฎมณเฑียรบาลกำกับไว้อยู่แล้ว แต่ก็มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการเปลี่ยนแปลงได้ สมศักดิ์ตั้งข้อสังเกตได้น่าสนใจว่า หากเจ้าฟ้าจักรพงษ์ยังมีชีวิตอยู่จนได้ขึ้นครองราชย์ ก็น่าจะมีอำนาจสิทธิ์ขาดตีนสิทธิ์ให้พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์กลับมาอยู่ในลำดับการสืบสันตติวงศ์ได้ (youtube 17 มิถุนายน 2556 เข้าถึงวันที่ 22 สิงหาคม 2566)

แม้ว่าข้อเสนอของบทความนี้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับความพยายามอธิบายลักษณะของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยโดยตรง แต่สมศักดิ์ได้กล่าวไว้ในอีกวาระโอกาสหนึ่ง (“การสอนวิชาประวัติศาสตร์รัสเซียครั้งสุดท้ายของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล”, ตอนที่ 1 (17 มิถุนายน 2557), youtube) เป็นการตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจของกฎมณเฑียรบาลนี้ นั่นคือ การที่สถาบันกษัตริย์ไทยมีสิทธิพิเศษและมีกฎเกณฑ์เฉพาะของคนที่เป็นสมาชิก ไม่ได้ใช้กฎเกณฑ์ที่ครอบคลุม (uniform) เหมือนกับประชาชนคนอื่นในสังคม ซึ่งรัฐบาลและรัฐสภาไม่มีอำนาจเสนอความเห็นหรือเปลี่ยนแปลงได้ หนึ่งในสิทธิพิเศษนี้ก็คือกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ ซึ่งนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ได้เปลี่ยนแปลงอำนาจของรัฐสภาไปจากเดิม กล่าวคือ การสืบสันตติวงศ์นั้นจะเป็นไปตามกฎมณเฑียรบาล พระมหากษัตริย์ถือสิทธิ์ขาดในการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของกฎดังกล่าว รัฐสภามีหน้าที่รับทราบความเปลี่ยนแปลงใด ๆ เท่านั้น ข้อสังเกตของสมศักดิ์นี้สอดคล้องกับข้อเสนอเรื่องภาวะสมยอมหรือความย้อนแย้งของการเมืองไทยในยุคเศรษฐกิจทุนนิยม ที่รัฐบาลและรัฐสภาผู้แทนของประชาชนกลับมีอำนาจต่อรองต่อสถาบันกษัตริย์น้อยลง จากเดิมที่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 ให้อำนาจกับรัฐบาลในการรับรองหรือไม่รับรองผู้สืบสันตติวงศ์ได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่วางรากฐานมาในช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ยังคงเป็นรากฐานของสิทธิพิเศษของสถาบันกษัตริย์ แม้จะเป็นในช่วงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ไปแล้ว

บทสรุป

จากการประมวลแนวคิดและแนวทางการวิเคราะห์ของสมศักดิ์ว่าด้วยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยที่ได้นำเสนอไปข้างต้น บทความนี้พบว่าสมศักดิ์มีแนวคิดและกรอบการวิเคราะห์รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เป็นระบบอย่างชัดเจน นั่นคือ กรอบการวิเคราะห์ในแนวทางบางประการของกลุ่ม Political Marxist โดยเฉพาะของเพอร์รี แอนเดอร์สัน มาใช้ในความพยายามตอบคำถามถึงสภาวะของสถาบันกษัตริย์ไทยในยุคเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและภาวะสมยอมในหมู่ชนชั้นกลางไทย

คุณูปการของการมองผ่านกรอบคิดนี้ คือ การทำความเข้าใจการคงอยู่ของการกดขี่ด้วยเหตุผลที่นอกเหนือจากเรื่องเศรษฐกิจ (Extra Economic Coercion) เป็นรูปแบบการกดขี่ในสังคมก่อนทุนนิยม แต่ยังคงทำงานอยู่ในสังคมไทย แม้ว่าจะมีลักษณะของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแล้วก็ตาม โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ 2530-2550 จากการยกตัวอย่าง การจัดงานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ใช้งบจากภาษี ซึ่งสมสักดิ์ได้ตั้งข้อสังเกตอยู่บ่อยครั้งว่าเป็นภาวะที่ไม่มีทางเกิดขึ้นในรัฐเสรีประชาธิปไตย หรือ รัฐที่มีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างแน่นอน

นอกจากการกดขี่ในรูปแบบนี้แล้ว สถาบันกษัตริย์ยังเป็นองค์กรทางสังคมที่มีสิทธิพิเศษในด้านอื่น ๆ ด้วย คือมีกฎเกณฑ์พิเศษกำกับคนในองค์กร ไม่เหมือนกับกฎกติกาที่บังคับใช้กับประชาชนคนไทยทั่วไป หรือเป็นกฎเกณฑ์ที่ประชาชนไม่สามารถตั้งคำถามหรือเปลี่ยนแปลงได้ ในกรณีนี้ สมศักดิ์ได้กล่าวถึงกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ทั้งในรูปแบบของการเขียนบทความและการสอนบรรยาย

อีกประเด็นที่ สอดคล้องกับการกดขี่ด้วยเหตุผลนอกเหนือจากเศรษฐกิจ นั่นคือเหตุใดนายทุนและชนชั้นกลางไทยจึงสมยอมกับสภาวะพิเศษของสถาบันกษัตริย์ได้ ต่อคำถามนี้สมศักดิ์ได้อิงกับข้อเสนอของแอนเดอร์สัน

และแนร์น รวมถึงงานศึกษาต่อมาที่ได้รับอิทธิพลจากข้อเสนอข้างต้น เช่น งานของเมเยอร์ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์การปฏิวัติกระฎุมพีของรัฐในยุโรป งานกลุ่มนี้ ทำให้เห็นมิติที่หลากหลายของกระฎุมพีและสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ กระฎุมพีมิได้มีลักษณะแข็งที่อหรือสนับสนุนการโค่นล้มอำนาจขุนนางและกษัตริย์ ในยุโรปหลายประเทศ เช่น อังกฤษ กลุ่มกระฎุมพีในเมืองเป็นผู้สนับสนุนหลักของฝ่ายนิยมกษัตริย์ ส่วนกลุ่มเจ้าที่ดินกลับเป็นผู้สนับสนุนหลักของฝ่ายรัฐสภา เป็นต้น สมศักดิ์ประยุกต์ใช้กรอบคิดนี้มาอธิบายภาวะสมยอมของชนชั้นกลางไทย โดยย้อนกลับไปถึงช่วงยุคก่อนทุนนิยมของไทย สมศักดิ์มองว่าขุนนางและนายทุนไทยได้ประโยชน์จากรูปแบบความสัมพันธ์นี้มาตั้งแต่ยุคศักดินา เนื่องจากกรรมสิทธิ์ในที่ดิน (Private Property in Land) ทั้งหมดเป็นของกษัตริย์ ทำให้แม้จะเกิดกลุ่มคนที่มีลักษณะเป็นนายทุนและกระฎุมพีในไทย แต่คนกลุ่มนี้ก็ไม่ได้มีอิสระที่แท้จริงจากกษัตริย์

หากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว ข้อเสนอของสมศักดิ์อาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการอธิบายลักษณะของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทยโดยตรง แต่หลัก ๆ คือความพยายามอธิบายสภาวะการเมืองในปัจจุบัน โดยการย้อนไปหาต้นตอของสภาวะที่ว่านี้ ซึ่งในมุมมองของผู้เขียนมองว่ากรอบพิจารณาของสมศักดิ์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ในหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเห็นด้วยกับกรอบการวิเคราะห์ของสมศักดิ์หรือไม่ก็ตาม เช่น การศึกษากลุ่มข้าราชการในสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่งานส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับกลุ่มข้าราชการที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบและต่อมากลายมาเป็นกลุ่มคณะราษฎร กรอบการพิจารณากระฎุมพีของสมศักดิ์ช่วยให้เห็นว่าน่าจะมีข้าราชการอีกประเภทที่ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าจะไม่ได้เห็นด้วยกับโครงสร้างการเมืองของเจ้านาย ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีบทบาททางการเมืองในช่วงทศวรรษที่ 2470 อย่างมาก เช่น พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ข้าราชการกระทรวงยุติธรรมที่วิพากษ์วิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างหนัก แต่ก็ไม่ได้เห็นด้วยกันแนวทางของคณะราษฎร หรือการศึกษากลุ่มขุนนางในช่วงก่อนการปฏิรูปราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น กลุ่มตระกูลบุนนาค แม้จะสูญเสียฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของตนไป แต่ก็แลกมาด้วยตำแหน่งหน้าที่และอำนาจในระบบกระทรวงทบวงกรมอย่างใหม่

กรอบการมองนี้ ยังช่วยให้เข้าใจมิติทางเศรษฐกิจของชนชั้นนำไทยที่เกิดขึ้นจริงในหมู่เจ้านายในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีการลงทุนและสะสมทุนผ่านการถือครองที่ดินจำนวนมาก ซึ่งเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

หรือจะเป็นประเด็นสภาวะพิเศษของสถาบันกษัตริย์และสภาวะสมยอมของชนชั้นกลางไทย แม้ว่ากรอบการวิเคราะห์ของสมศักดิ์จะมีลักษณะเชิงโครงสร้างอยู่เป็นหลัก และอาจมีข้อจำกัดในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นกลางที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ในสมัยปัจจุบัน แต่สมศักดิ์เองก็เคยกล่าวถึงมิติด้านบุคลิกส่วนบุคคลที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองด้วย (สมศักดิ์ 2556, น. 116; “การสอนวิชาประวัติศาสตร์รัสเซียครั้งสุดท้ายของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล” ตอนที่ 7 (วันที่ 19 สิงหาคม 2557), youtube) ซึ่งในแง่นี้ผู้เขียนมองว่ามิติการกดขี่ด้วยเหตุผลที่นอกเหนือจากเศรษฐกิจสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสถานการณ์การเมืองในปัจจุบันได้เช่นกัน แต่อาจจะเป็นในมุมมองที่กลับกับคำถามตั้งต้นของสมศักดิ์ นั่นก็คือเหตุใดความนิยมและสภาวะสมยอมในสมัยปัจจุบันจึงพลิกกลับมาตรงกันข้าม เห็นได้จากการแสดงออกต่าง ๆ เช่น การยืนในโรงภาพยนตร์ ตรงนี้อาจจะสามารถหยิบยกมิติด้านบุคลิกส่วนตัวมาประกอบการพิจารณาได้ด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ฉัตรทิพย์ นาภสุภา และคณะ. (2524). *เศรษฐกิจกับประวัติศาสตร์ไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ(2522) ความพยายามของเจ้านายไทยในการลงทุนทางเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 9 (1),น99-119.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2554). มรดกรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์. *วารสารฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 9 (1),44-58

ธนภาษ เดชพาวุฒิกุล. ปีที่ 19 (1), 2564. “การกลับคืนของ ปากไก่และใบเรือ และการอ่านในสังคมที่เปลี่ยนแปลง”. *ฟ้าเดียวกัน*, น. 245-291.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). ปากไก่และใบเรือ: *รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์.วารสารฟ้าเดียวกัน.*

ปวงชน อุนจะนำ. (2565). *ทุนนิยมเจ้า: ชนชั้น ความมั่งคั่ง และสถาบันกษัตริย์ในประเทศไทย*, นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

พรรณี บัวเล็ก. (2545). *ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482: บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม*, กรุงเทพฯ: พันธกิจ.

ฟ้าเดียวกัน. 2553, ปีที่ 8 (1), มกราคม-กันยายน, น. 198-206.

วันพัฒน์ ยังมีวิทยา. (2565), “สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล กับการแตกหักกับความคิดแบบปัญญาชน 6 ตุลา” *วารสารฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 20 (2). น. 151-198.

ศุภมิตร ปิติพัฒน์, และ สมบัติ จันทรวงศ์. (2554). *บทวิพากษ์ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองของประกาศกปัญญาชนไทยร่วมสมัย: เกษียร เตชะพีระ, ธงชัย วินิจจะกูล และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล,* โครงการวิจัยชุดของ สกว. เรื่อง “วิกฤตความแตกแยกของธรรมวิทยาแห่งพลเมือง: การศึกษาการประกาศธรรมของประกาศกร่วมสมัย”

สมเกียรติ วันทะนะ. 2533, รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม 2435-2475 *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,* ปีที่ 17 (1). น. 23-44.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2525), สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 11 (2)., น. 128-164.

———. (2544). ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง: *รวมบทความเกี่ยวกับกรณี 14 ตุลาและ 6 ตุลา โดยสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล.* กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก.

———. (2549ข). “ในหลวงอานันท์ขึ้นครองราชย์ตามลำดับขั้นของกฎมณเฑียรบาลหรือเพราะปรีดีสนับสนุน? (1)” *วารสารฟ้าเดียวกัน,* น. 188-228.

———. (2556ข). “Mass Monarchy” *วารสารฟ้าเดียวกัน,* น. 107-118.

———. (2565), “ทำไมคนไทยเชื้อสายจีนจึงไม่กล้าแตะต้องสถาบันกษัตริย์” *วารสารฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 20 (ฉบับที่ 2), น. 201-203.

สิทธิเทพ เอกสิทธิ์พงษ์. (2564). *เขียนจีนให้เป็นไทย*, กรุงเทพฯ: มติชน.

ภาษาอังกฤษ

Anderson. 1974. Perry. *Lineages of the Absolutist State.* London: NLB.

Berend, Ivan. 2003. *History Derailed: Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*. Berkeley: University of California Press.

Chaiyan Rajchagool. 1994. The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: *Foundation of the Modern Thai State from Feudalism to Peripherical Capitalism.* Bangkok: White Lotus.

DeJung, Christof and Motadel, David, et al. 2019. *The Global Bourgeoisie: The Rise of the Middle Classes in the Age of Empire*. New Jersey: Princeton University Press.

Kasian Tejapira. 2009, “The misbehaving jeks: the evolving regime of Thainess and Sino-Thai challenges” *Asian Ethnicity*, Vol. 10, Issue 3., p. 263-283.

———. 2022, “Disguised Republic and Virtual Absolutism: Two inherent conflicting tedencies in the Thai Constitutional Monarchy”. *Keynote Speech No*. 3, CSEAS 14th International Conference on Thai Stuides.

Kullada Kesbooncho Mead. 2004. *The Rise and Decline of Thai Absolutism.* Abingdon, UK: RoutledgeCurzon.

Loos, Tamara. 2006. Subject Siam: *Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand*. Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books.

Mayer, Arno. 1981. *The Persistence of the Old Regime.* New York: Pantheon Books.

Peleggi, Maurizio. 2002. *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy’s Modern Image*. Honolulu, HI: University of Hawai’I Press.

Somsak Jeamteerasakul. 1991. “The Communist Movement in Thailand”. PhD Thesis, Monash University

แหล่งออนไลน์

ฟ้าเดียวกัน. “จากพฤษภาประชาธรรมถึงรัฐประหารเพื่อประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”. 28 มกราคม 2557< https://www.youtube.com/watch?v=t4byLIQkyGA&t=2987s>

ฟ้าเดียวกัน. “การสอนวิชาประวัติศาสตร์รัสเซียครั้งสุดท้ายของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล”. ตอนที่ 1-10 (17 มิถุนายน- 9 กันยายน 2557)<https://www.youtube.com/watch?v=S5Be19Pa3Rk&list=PLDFfyBdqd31SFF2qyezEY0o_31sp-Ixac&index=1>

เฟซบุ๊ก Somsak Jeamteerasakul (2566,พฤศจิกายน 16)./<https://www.facebook.com/somsakjeam>

PITVNEWS. “เก่งกิจ กิติเรียงลาภ: สัมมนา ‘หลัง 14 ตุลา’: ธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ”. 9 ตุลาคม 2556 <https://www.youtube.com/watch?v=DvGx8sDPNsY&list=PLmzr-pvNErl-6yJKzsfwFWezAymJmRbuM&index=3&t=8506s>